

PRACE KONFRONTATYWNE

Barbara Krucka

POLSKO-ROSYJSKIE KONTRASTY W ZAKRESIE DERYWACJI RZECZOWNIKOWEJ

1. UWAGI WSTĘPNE

W niniejszym opracowaniu starano się możliwie dokładnie zestawić różne typy polskich i rosyjskich sufiksalnych derywatów rzeczownikowych, co nie było sprawą prostą, bowiem ekwiwalencja polskich i rosyjskich formacji słowotwórczych nie jest regularna i konsekwentna. Praca ma z założenia charakter materiałowy. Dokonując konfrontacji systemów derywacyjnych dwóch języków miano na uwadze w pierwszym rzędzie dydaktyków uczących języka polskiego studentów rosyjskojęzycznych. Różnice gramatyczne między polszczyzną i ruszczyzną, dotyczące w tym wypadku słowotwórstwa, przy jednoczesnej zbieżności wielu struktur gramatycznych, stanowią istotną trudność w dydaktyce języka polskiego. Trudno wyeliminować takie błędy jak np. *dagiestancy*, *pomyć ręce*, *inteligentność*. O znaczeniu słowotwórstwa dla nauki języków obcych pisze np. Puzynina (1970).

Materiał egzemplifikacyjny został zaczerpnięty z polskich i rosyjskich słowników, m. in. ze słownika W. Doroszewskiego i M. Szymczaka, z czterotomowego *Słownika języka rosyjskiego* Akademii Nauk, z siedemnastotomowego *Słownika rosyjskiego języka literackiego*, z polskiej gramatyki akademickiej (Grzegorzczkova i in.) oraz rosyjskiej gramatyki akademickiej (Szwiedowa) i zweryfikowany przez użytkowników języka rosyjskiego.

Relacje słowotwórcze ujęte są synchronicznie, stąd za pochodne mogą być uznane wyrazy historycznie niemotywowane, np. *szafir* (kolor) ← *szafirowy*, tak jak *biel* ← *biały*, *czerń* ← *czarny*. Przy synchronicznym

podejściu do derywacji ustala się także relacje słowotwórcze między wyrazami pochodnymi typu *abstrakcja* ← *abstrakcyjny* (por. Szwidowa, 219–227).

2. FORMACJE ODCZASOWNIKOWE

2.1. Nazwy czynności, procesów, stanów

W obu językach derywaty te są tworzone za pomocą formantów *-anie*, *-enie*, *-cie* (ros. *-ание*, *-ение*, *-тие*), *-ka* (ros. *-ка*), *-ø*, *-a*, *-acja* (ros. *-ация*) i innych, mniej produktywnych, których nie uwzględniam w opisie.

Formanty *-anie*, *-enie*, *-cie* (w rosyjskiej tradycji językoznawczej wydziela się formanty *-ние*, *-тие*, jeśli temat słowotwórczy kończy się na samogłoskę oraz *-ание*, *-ение*, *-тие* po spółgłosce (zob. np. *Русская грамматика* 1982, 157–160) tworzą regularnie (z nielicznymi wyjątkami) tzw. derywaty transpozycyjne różniące się od czasownikowej podstawy słowotwórczej tylko przynależnością do klasy rzeczowników (o derywatach transpozycyjnych w języku polskim zob. Puzynina 1969, Grzegorzczkowska i in., 1999, 393).

Derywaty z formantem *-ka* (ros. *-ка*) należą w języku polskim do słownictwa potocznego i specjalnego, por. pot. *wpadka*, *odsiadka*, techn. *nakładka* (bud.), *wklejka* (druk.) i in. W języku rosyjskim część z nich, przede wszystkim wyrazy nowo tworzone, także ma charakter potoczny, ponadto wiele należy do leksyki specjalnej, por. pot. *дезориентировка*, *закупорка*, techn. *оркестровка* (muz.), *стыковка* (astr.) (*Русская грамматика* 1982, 161).

W języku polskim podstawami są prawie wyłącznie rzeczowniki prefiksalne (por. Grzegorzczkowska i in. 1998, 397), np. *przesyłka*, przest. *rozsyłka*, *wysyłka*, *zsyłka*, *odwózka*, *obwózka*, *przywózka*, *rozwózka*, *zawózka*, *zwózka*, natomiast w rosyjskim także niemotywowane czasowniki bezprefiksalne, np.: *валка* 'walenie, wywracanie', *возка* 'wożenie', *вязка* 'wiązanie; robienie na drutach', *диктовка* 'dyktowanie', *бойка* 'dojenie', *качка* 'kołysanie', *кладка* 'kładzenie', *клейка* 'klejenie', *копка* 'kopanie', *ломка* 'łamanie', *мазка* 'mazanie', *метка* 'znakowanie', *плавка* 'wytapianie', *резка* 'cięcie, krojenie', *рубка* 'rąbanie', *стрижка* 'strzyżenie', *стройка* 'budowanie', *сушка* 'suszenie', *тёска* 'ciosanie', *тонка* 'palenie' i in.

W rosyjskim formacje te są nieporównanie liczniejsze. Tworzą one całe szeregi słowotwórcze, np.: *возка*, *вывозка*, *отвозка*, *перевозка*, *подвозка*, *привозка*, *развозка*, *свозка*, *мазка*, *вмазка*, *замазка*, *обмазка*, *перемазка*, *побмазка*, *примазка*, *резка*, *врезка*, *вырезка*, *нарезка*, *обрезка*, *отрезка*, *прорезка*, *разрезка*, *срезка*, *урезка*, *рубка*, *вырубка*, *надрубка*, *перерубка*,

подрубка, порубка, прирубка, прорубка, срубка, стройка, встройка, застройка, надстройка, настройка, обстройка, перестройка, подстройка, постройка, пристройка (por. także *валка, вязка, качка, кладка, клейка, копка, сушка, топка* i in.).

Formanty *-ø*, oraz *-a* należą do tzw. formantów paradygmatycznych (Laskowski, Wróbel 1964; Kreja 1974; Kurzowa 1974, Waszakowa 1993, Grzegorzczkova i in. 1999, 367). Wyraz pochodny różni się od podstawy zestawem końcówek, brak natomiast formantów afiksalnych. W językoznawstwie rosyjskim nazywa się je formantami zerowymi (zob. np. *Русская грамматика* 1982, 219). Są one w obu językach (zwłaszcza formant *-ø*) bardzo produktywne.

Polski formant *-acja* i jego rosyjski odpowiednik *-ация* tworzy nazwy czynności od czasowników zapożyczonych z formantem *-ować* (ros. *-цровать* oraz *-овать*), por. *stylizacja* ← *stylizować*, *стилизация* ← *стилизировать*, *симуляция* ← *симулировать*.

Najwięcej zbieżności między językiem polskim i rosyjskim występuje w formacjach na *-anie*, *-enie*, *-cie* (ros. *-ание*, *-ение*, *-тие*) ze względu na regularność ich tworzenia, por. *rysowanie* – *рисование*, *chronienie* – *хранение*; *wzięcie* – *взятие* i in. Wiele formacji tożsamyh ze względu na strukturę słowotwórczą i znaczeniową występuje także w derywatach z formantem *-acja*, por. *demoralizacja* – *беморализация*, *dyskwalifikacja* – *дисквалификация*; *elektryfikacja* – *электрификация*; *modyfikacja* – *модификация*; *unifikacja* – *унификация* i in. Podobieństwa istnieją w derywatach paradygmatycznych (*zjazd* – *съезд*, *zmiana* – *смена*) i nieliczne w formacjach z sufiksem *-ka* (*wywózka* – *вывозка*; *zwózka* – *свозка*; *przesyłka* – *пересылка*; *wysyłka* – *высылка*; *zsyłka* – *ссылка*).

W wymienionych wyżej typach rzeczowników obserwujemy następujące różnice:

1. W języku polskim istnieją tylko nazwy czynności z formantem *-anie*, *-enie*, *-cie*, natomiast w rosyjskim obok derywatów transpozycyjnych mamy należące w większości do języka potocznego ekwiwalenty z przyrostkiem *-ka*, np.: *bombardowanie* – *бомбардировка*, *chromowanie* – *хромирование*; *datowanie* – *датировка*; *dyktowanie* – *диктовка*, *emaliowanie* – *эмалировка*; *formowanie* – *формировка*; *glazurowanie* – *глазировка*, *karczowanie* – *корчевка*; *krojenie* – *кройка*, *lakierowanie* – *лакировка*; *maskowanie* – *маскировка*; *(u)meblowanie* – *меблировка*; *mycie* – *мойка*; *nakładanie* – *накладка*, *nalewanie*, *- nalivka*, *numerowanie* – *нумеровка*; *oblanie* – *обливка*, *obmywanie/obmycie* – *обмывка*; *ocenianie/ocenienie* – *оценка*; *osynkowanie* – *оцинковка*; *odmywanie/odmycie* – *отмывка*; *oklejanie/oklejenie* – *оклейка*; *pakowanie* – *паковка*; *planowanie* – *планировка*; *polerowanie* – *полировка*; *regulowanie* – *регулировка*; *sklejanie/sklejenie* – *склейка*; *sortowanie* – *сортировка*; *suszenie* – *сушка*; *szyfrowanie* – *шифровка*; *traktowanie* – *траптовка*;

trenowanie – *тренировка*; *werbowanie* – *вербовка*; *wklejanie/wklejenie* – *вклейка*; *wkładanie* – *вкладка*; *wstawienie* – *вставка*; *wszywanie/wszyście* – *вишивка*; *wysyłanie/wysłanie* – *высылка*; *wyszycie/wyszywanie* – *вишивка*; *zszywanie/zszyście* – *сшивка*; *zapakowanie* – *запаковка*. Niektóre polskie rzeczowniki tego typu mają ekwiwalenty z formantem -ø np.: *wejście* – *вход*; *wyście* – *выход*; *przyście* – *приход*; *podniesienie* – *поднос/поднятие*; *przyjęcie* – *приём (принятие)*; *przyniesienie* – *принос*; *rośnięcie* – *рост*, *rozerwanie* – *разрыв*.

2. Polskie derywaty paradygmaticzne mają często rosyjskie ekwiwalenty z przyrostkiem -ka, por.: *dostawa* – *доставка*; *ocena* – *оценка*, *skup* – *скупка*; *splaw* – *сплавка*; *wystawa* – *выставка*; *wyrąb* – *вырубка*. Czasem w rosyjskim są obie formy, por. *rozlew* – *разлив, разливка*; *zalew* – *залив, заливка*. Niektóre polskie rzeczowniki mają inne odpowiedniki, np. z formantem -mie, por. *rozwój* – *развитие*.

W regularnych i nieregularnych derywatach odczasownikowych rozwijają się wtórne znaczenia mutacyjne. Najwięcej kontrastów obserwujemy w rzeczownikach z formantem -ka:

1. Większość polskich formacji tego typu ma jedynie różnego rodzaju znaczenia mutacyjne (przy braku znaczeń transpozycyjnych), np. znaczenie obiektu czynności – *nalewka*, *nasadka*, *obszywka*, *przewiązka*, *sklejka*, *suszka* zwykle lm. ‘suszone owoce, kwiaty’, *wkładka*, *wklejka*, *wstawka*, *zszywka* ‘zsyte czasopisma, akta i in.’ (zob. 2.3), narzędzia, np. *myjka*, *oprawka* ‘to, co służy do oprawienia, osadzenia przedmiotu’, *zszywka* ‘zagięty drucik służący do spinania papierów’, *suszka* ‘przedmiot służący do osuszania papieru z atramentu’, miejsca, np. *sklejka* ‘sklejone miejsce na taśmie filmowej, błonie fotograficznej’ itp. Rosyjskie formacje tego typu nazywają różnego rodzaju czynności, które są bazą powstawania znaczeń mutacyjnych. Takie rosyjskie ekwiwalenty jak *доливка*, *наклейка*, *зашивка* są czystymi derywatami transpozycyjnymi (zob. 2.3).

2. Ekwiwalenty polskich rzeczowników mogą mieć: a) takie same znaczenia mutacyjne, por. *nalewka* ‘rodzaj alkoholu’ – *наливка* ‘ts’, *podwiązka* ‘opaska podtrzymująca pończochy’ – *подвязка* ‘ts’, *wklejka* ‘oddzielna kartka doklejana do arkusza książki’, *wstawka* ‘koronka wstawiona do bluzki, koszuli itp.’; *wstawiony wyraz, tekst* – *вставка* ‘ts’; b) częściowo różne, por. *myjka* ‘szmatka, gąbka do mycia ciała; mechaniczne urządzenie do mycia surowców i opakowań szklanych, głównie w przemyśle spożywczym’, – *мойка* ‘maszyna, urządzenie do mycia czegoś’, *wkładka*; ‘to, co się wkłada do środka czegoś, między coś, np. *wkładka do butów*, *do legitymacji* itp.’; ilustracja, tabela włożona do książki lub gazety – *вкладка* ilustracja, tabela włożona do książki lub gazety; *nakładka* ‘detal nakładany na inne przedmioty’ – *накладка* ‘ts’; ‘peruka, treska’, *nasadka* ‘przedmiot, przyrząd nakładany na coś’ – *насадка* ‘ts’ oraz ‘przynęta na haczyku’, c) całkowicie rozbieżne,

por.: *nadstawka* 'segment' – *насадка* 'przysztukowany kawałek'; *oprawka* 'to, w co coś jest oprawione' – *оправка* 'uchwyt na obrabiarce'; *przewiązka* 'opaska' – *перевязка* 'opatrunek, temblak'; *sklejka* 'dykta; sklezione miejsce na filmie, błonie fotograficznej itp.' – *склейка* 'sklejone miejsce'; *suszka* 'suszony kwiat, owoc' (zwykle lm.) – *сушка* 'suchy obwarzanek'; *zszywka* 'zszyte czasopisma, akta itp.; drucik do spinania papierów' – *сшивка* 'szew' (zob. 2.3).

Jak widać z powyższego zestawienia, tylko nieliczne znaczenia wtórne są częściowo lub całkowicie zbieżne w obu językach (por. *myjka*, *nakładka*, *obszywka*, *nalewka*, *nasadka*, *podwiązka*, *podstawka*, *wkładka*, *wstawka*).

2.1. Nazwy osobowych i nieosobowych subiektów czynności, procesów i stanów

Rzeczowniki należące do tej kategorii słowotwórczej oznaczają osoby wykonujące czynność nazwaną w podstawie (*piekarz*, *печеносаделец*) oraz (stosunkowo rzadko) osobowych nosicieli procesów i stanów (*milczek*, *жумель*). Do tej klasy zalicza się również rzeczowniki nazywające nieosobowych wykonawców czynności, wśród których najwięcej jest nazw narzędzi, maszyn i urządzeń (*opylacz*, *опрыскиватель*). Nieliczne są nazwy nieosobowych nosicieli procesów i stanów (*błyszczyk*).

2.2.1. Rzeczowniki z formantem *-acz*

Formant ten jest w polszczyźnie bardzo produktywny, tworząc nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności. Liczne są rzeczowniki nazywające wykonawców różnych zawodów (*obciągacz*, *spawacz*, *rębacz*, *pakowacz*) oraz różne maszyny, narzędzia, urządzenia techniczne, środki chemiczne (*dziurkacz*, *obrębiacz*, *ogrzewacz*, *opryskiwacz*, *utrwalacz*, *wybielacz*, *wywabiacz*). Dla struktury semantycznej tego typu wyrazów charakterystyczne jest współwystępowanie znaczenia osobowego wykonawcy czynności i narzędzia (*mieszać* 'robotnik zatrudniony przy zestawie mieszanin' i 'urządzenie albo część maszyny do mieszania ciał sypkich lub płynnych', *ubijacz* 'robotnik obsługujący ubijarkę' i 'przrząd do ubijania piany, śmietany', *осветитель* 'przrząd służący do oświetlania jakiejś powierzchni; operator oświetlenia w kinie, teatrze' itp.).

W języku rosyjskim również występuje sufiks *-ач* tworzący nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności (*тягач*, *секач*), wykazuje jednak produktywność raczej w języku potocznym i gwarze miejskiej.

W tym typie słowotwórczym notuje się następujące kontrasty:

1. Polskie nazwy osobowych i nieosobowych subiektów czynności mają najczęściej ekwiwalenty z formantami *-тель*, por. nazwy osobowych wykonawców czynności: (sport) *miotacz* – *метатель*; *sluchacz* – *слушатель*; *radio-sluchacz* – *радиослушатель*; *wzdychacz* (przest. gw. miejsk.) – *вздыхатель*; *zaklinacz* – *заклинатель*; *zbieracz* – *собираатель* i in.; por. nazwy maszyn, urządzeń narzędzi: *ochładzacz*, *oziębacz* (tech.) – *охлаждатель*; *ochraniacz* (tech.) – *предохранитель*; *oczyszczacz* (tech.) – *очиститель*; *oddzielacz* (urządzenie i środek) – *отделитель*; *ogrzewacz* (tech.) – *нагреватель*; (roln.) *opryskiwacz* (roln.) – *опрыскиватель*; *opylacz* (tech. roln.) – *опылитель/опыливатель*; *osłabiacz* (fot.) – *ослабитель*; *osuszacz* (chem.) – *осушитель*; *oświetlacz* (tech.) – *осветитель* (ros. nazwa narzędzia i zawodu); *podgrzewacz* (tech.) – *подогреватель*; *przegrzewacz* (tech.) – *перегреватель*; *przerwywacz* (tech.) – *прерыватель*; *rozbrzygiwacz* (tech.) – *разбрызгиватель*; *rozdzielacz* (chem. aparat) – *прерыватель*; *rozpylacz* (tech.) – *разпылитель*; *wyrównywacz* (masz.) – *выравниватель*; *zagęszczacz* (tech. papiern.) – *сгуститель*; *zagińacz* (tech.) – *сгибатель*; *zmiękczac* (tech.) – *смягчитель*; (tech.) *zraszacz* (roln.) – *орошитель*.

Większość przytoczonych wyżej nazw osobowych wykonawców czynności to w obu językach nazwy zawodów, a nieosobowych – narzędzi, przyrządów, maszyn, urządzeń technicznych, środków chemicznych itp.

2. Część polskich derywatów tego typu ma rosyjskie ekwiwalenty z formantem *-чик/-щик*: będące w większości nazwami osobowych wykonawców czynności, por.: *miotacz* ‘broń wyrzucająca bomby, miny’ itp. – *миномётчик* ‘żołnierz obsługujący miotacz’, *naganiacz* (łow.) – *загонщик*; *nakładacz* (poligr.) ‘robotnik nakładający arkusze papieru na maszynę drukarską’ – *накладчик*; *zaciągacz* (cholewek) – *обтяжчик*; *pakowacz* – *паковщик*; *poganiacz* – *погонщик*; *polerowacz* – *полировщик*; *potywacz* – *мойщик*; *zamiatacz* – *подметальщик*. Polski rzeczownik nieosobowy oznaczający rodzaj broni ma w języku rosyjskim dwa ekwiwalenty: rzeczownik oznaczający nieosobowego wykonawcę czynności – *миномёт* ‘rodzaj broni’ (zob. niżej) oraz osobowego – *миномётчик*; ‘człowiek obsługujący miotacz’

3. Niektórym formacjom tego typu odpowiadają rosyjskie rzeczowniki z formantem interfikslnym + *-ø*, np.: *kopacz* – *землекоп*; *lodolamacz* – *ледолом*; *miotacz* (min) – *миномёт*; *poławiacz* (ryb) – *рыболов*; *poławiacz* (wielorybów) – *китолов*.

4. Notuje się także pojedyncze odpowiedniki z formantem *-ок*, *-ун*, por. *biegacz* – *бегун*; *krzykacz* – *крикун*; *gracz* – *игрок*.

Jak wynika z powyższego zestawienia, polskim nazwom osobowym i nieosobowym z sufiksem *-acz* odpowiadają rosyjskie osobowe z formantem *-тель*, *-чик* / *-щик*, rzadziej złożone rzeczowniki ze współformantem zerowym oraz pojedyncze, niezbyt liczne w ruszczyźnie, z formantem *-ок*, *-ун*.

2.2.2. Rzeczowniki z formantem *-ca*

Formant ten jest w języku polskim mało produktywny. Tworzy przede wszystkim nazwy osobowych wykonawców czynności, rzadziej nosicieli stanów (por. Grzegorzczukowa i in., 401).

W języku rosyjskim odpowiadają mu rzeczowniki z różnymi formantami tworzącymi nazwy osobowych wykonawców czynności: a) z formantem *-ec*, np.: *czudotwórca* – *чудоотворец*; *łowca* – *ловец*; *piewca* – *певец*; *sprzedawca* – *продавец*; *twórca* – *творец*; *wychodźca* – *выходец*; b) z formantem *-тель* np.: *grabieżca* – *грабитель*; *nadzorca* – *надзиратель*; *prześladowca* – *преследователь*; *siewca* – (poet.) *сеятель*; *wybawca* – *избавитель*; *wydawca* – *издатель*; *wyborca* – *избиратель*; c) *-ник*, np.: *najeżdźca* – *наездник*; *odstępca* – *отступник*; *zastępca* – *заступник*; d) *dostawca* – *доставщик*; *rozdawca* – *раздатчик*; *siewca* – (neutr.) *сеяльщик*.

2.2.3. Rzeczowniki z formantem *-i(y)ciel*

W języku polskim formant ten tworzy prawie wyłącznie nazwy osobowych wykonawców czynności, dwa rzeczowniki *niszczyciel* i *dusiciel* łączą znaczenia osobowego i nieosobowego subiekta czynności: *niszczyciel* ‘człowiek, który wszystko niszczy’ i ‘okręt wojenny’, *dusiciel* ‘morderca duszący swoje ofiary’ i ‘gatunek węża’ (Grzegorzczukowa i in., 402). Nieliczne są nazwy zawodów (np. *nauczyciel*, *roznosiciel* ‘listonosz’, *stręczyciel*, *tropiciel* i in.). Większość rzeczowników oznacza wykonawców różnego typu czynności niezawodowych (*gorszyciel*, *gwałciciel*, *poręczyciel* i in.), subiektów pewnych czynności czy stanów wewnętrznych (np. *marzyciel*, *myśliciel*, *wielbiciel* i in.). Niektóre rzeczowniki mają ogólne znaczenie subiekta czynności, konkretyzujące się dopiero w kontekście, np. *dostarczyciel* ‘wrażeń’, *chleba*, *materiałów budowlanych*, *emocji*, *przeżyć*, *rozrywek*, *informacji* itp. (por. Szwiedowa, 143).

W języku rosyjskim wyróżnia się tradycyjnie formant *-тель*, jako że tworzone są one od czasowników z różnymi przyrostkami tematycznymi: *-a* (*последователь* ← *последовать*, *преподаватель* ← *преподавать*), *-i* (*победитель* ← *победить*, *водитель* ← *водить*), *-e* (*владелец* ← *владеть*), przy czym przyrostki te wchodzą do tematu słowotwórczego. Obok tego wydziela się formant *-итель*, derywujący rzeczowniki tego typu z przyrostkiem tematycznym *-e* nie wchodzącym do tematu słowotwórczego (*смотритель* ← *смотреть*) oraz tematem na spółgłoskę (*спаситель* ← *спасать*) (Szwiedowa, 142).

W języku polskim rzeczowniki te tworzy się od czasowników z tematycznym przyrostkiem *-i-* (wyjątki to czasowniki z rdzeniem *-kaz-* typu *okaziciel* ← *okazać* oraz *truciciel* ← *truć*, zob. Grzegorzczkowska i in., 402), można więc przyjąć, że formantem tworzącym tego typu derywaty jest *-iciel*. Dla rosyjskiego trzeba byłoby przyjąć trzy warianty formantu: *-итель*, *-атель* oraz *-етель*. Pozostając w zgodzie z rosyjską tradycją językoznawczą, przyjmujemy formant *-тель* i jego wariant *-итель*.

W języku rosyjskim formant ten tworzy również liczniejsze niż w polskim nazwy zawodów (*водитель* 'kierowca', *писатель* 'pisarz', *преподаватель* 'wykładowca', *следователь* 'sędzia śledczy'), jest także bardzo produktywny w tworzeniu nazw narzędzi, maszyn, urządzeń itp. Nie ma on takiej funkcji w języku polskim, w którym tego typu nazwy tworzą formanty *-arka*, *-acz*, *-ak* *-nik* i in.

Strukturalnymi i semantycznymi ekwiwalentami polskich formacji na *-iciel* są w większości wypadków rosyjskie rzeczowniki z formantem *-тель*, por.: *chrzciciel* – *креститель*; *czciciel* – *почитатель*; *mściciel* – *мститель*; *myśliciel* – *мыслитель*; *kusiciel* (książk.) – *искуситель*; *nauczyciel* – *учитель*; *nosiciel* – *носитель*; *odkupiciel* – *искупитель*; *oswobodziciel* – *освободитель*; *odnowiciel* – *обновитель*; *wyraziciel* – *выразитель* i in.

Nielicznym derywatom tego typu odpowiadają rosyjskie rzeczowniki z formantem *-чик/-щик*, por.: *donosiciel* – *доносчик*; *karmiciel* – *кормильщик*; *stroiciel* (muz.) – *настройщик*; *roznoiciel* – *разносчик*.

2.2.4. Rzeczowniki z formantem *-ator*

Formant ten jest w języku polskim bardzo produktywny. Tworzy nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności. Wśród nazw osobowych mamy rzeczowniki oznaczające wykonawców zawodów (*administrator*, *dekorator*, *inscenizator*, *konserwator*, *kurator*) i innych czynności (*improvizator*, *inicjator*, *kombinator*, *mistyfikator*).

Rzeczowniki nieosobowe to nazwy narzędzi, urządzeń, maszyn itp. (*stabilizator*, *sterylizator*). Tworzą się one od czasowników zapożyczonych z sufiksem *-owa(-ć)* (*administrator* ← *administrować*). Niektóre rzeczowniki oznaczają osobowego i nieosobowego wykonawcę czynności (*analizator* 'aparatusz wykonujący analizy, głównie chemiczne' i 'osoba dokonująca analizy', *sygnalizator* 'sygnalista' i 'urządzenie do nadawania sygnałów', *wulkanizator* 'pracownik wykonujący wulkanizację' i 'urządzenie do wulkanizacji').

W języku rosyjskim istnieje analogiczny formant *-amop* mający podobną funkcję. Tworzy on także nazwy osobowych wykonawców czynności – zawodowe i in. (*кинооператор, узурпатор*), nazwy narzędzi, maszyn, urządzeń, mechanizmów itp. (*вибратор, генератор*). Obserwujemy tu pełną ekwiwalencję strukturalną i semantyczną, por.: *agitator* – *азуматор*; *akompaniator* – *аккомпаниатор*; *analizator* (urząd.) – *анализатор*; *dializator* (urząd.) – *диализатор*; *dozownik* (urząd.) – *дозатор*; *improvizator* – *импровизатор*; *inicjator* – *инициатор*; *jonizator* (urząd.) – *ионизатор*; *kolonizator* – *колонизатор*; *modernizator* – *модернизатор*; *organizator* – *организатор*; *ozonator* (urząd.) – *озонатор*; *pasteryzator* (urząd.) – *настепизатор*; *reformator* – *реформатор*; *stabilizator* (urząd.) – *стабилизатор*; *sterylizator* (urząd.) – *стерилизатор*; *sygnalizator* (urząd.) – *сигнализатор*; *synchronizator* (urząd.) – *синхронизатор*; *wibrator* (urząd.) – *вибратор*; *wulkanizator* (człowiek i urząd.) – *вулканизатор* i in.

2.2.5. Rzeczowniki z formantem *-nik*

W języku polskim rzeczowniki utworzone za pomocą tego formantu oznaczają osobowych wykonawców czynności (*biczownik, kierownik, kłusownik, pracownik, przodownik, wędrownik, wojownik* i in.), w tym nazwy zawodów (*kapelusznik, kamasznik, karczownik, lakiernik, lotnik, odlewnik, polerownik, przewodnik, ratownik, rysownik, walcownik* i in.), nieosobowych wykonawców czynności, w tym nazwy narzędzi, urządzeń itp. (*grzejnik, kasownik, krążownik, licznik, miernik, mieszalnik, odpowietrznik, odważnik, ogranicznik, podajnik, rzutnik, włącznik, wyłącznik* i in.) oraz nielicznych pojęć abstrakcyjnych (*czynnik* (mat.), *dzielnik* (mat.), *mnożnik, wyznacznik*). Pojęcia matematyczne zostały tu zaliczone do abstrakcyjnych nazw narzędzi, inaczej niż w *Gramatyce akademickiej*, w której zostały uznane za obiekty przy abstrakcyjnych czynnościach (Grzegorzczkova i in., 407). Ich znaczenia można sparafrazować w następujący sposób: ‘liczba, która „służy” do dzielenia (mnożenia) innej liczby’. O tym, że są to nazwy abstrakcyjnych narzędzi świadczą ich odpowiedniki rosyjskie z formantem *-тель* (*делитель, множитель*) tworzącym tylko nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności.

Niektóre rzeczowniki oznaczają osobowego i nieosobowego wykonawcę czynności, np.: *przewodnik* ‘człowiek oprowadzający turystów’ i ‘książka zawierająca informacje dotyczące turystyki, także podająca praktyczne informacje z jakiejś dziedziny’, *karczownik* ‘człowiek zajmujący się karczowaniem’ i ‘maszyna do karczowania’. Sufiks ten jest we współczesnej polszczyźnie mniej produktywny, niż jeszcze w XIX w. (Grzegorzczkova i in., 403).

W języku rosyjskim formant *-ник* (po spółgłosce *-еник/-енник*) derywuje również nazwy osobowych i nieosobowych wykonawców czynności, np.: *бойник* 'naczynie do dojenia mleka', *запашник* 'rodzaj pługa', *заступник* 'ten, kto się za kimś wstawia, obrońca', *заточник* 'szlifierz', *истопник* 'palacz kotłowy', *клеветник* 'oszczerca', *наёмник* 'najemnik' (por. *наёмщик*), *наильник* 'ciemieźca', *наследник* 'spadkobierca; następca tronu', *насмешник* 'kpiarz', *окучник* (tech. roln.) 'radełko', *отборник* (tech.) 'separator; sortownik' (urząd.), *ощупник* 'rodzaj żuka', *печатник* 'drukarz', *подоильник* 'specjalne naczynie do dojenia mleka' (por. *дойник*), *подъёмник* 'wyciąg, dźwignik', *предшественник* 'poprzednik', *пробойник* 'przebijak kowalski', *путешественник* 'podróżnik', *работник* 'pracownik', *сотрудник* 'współpracownik', *труженик* 'człowiek pracowity; pracownik', *ученик* i in.

Formant ten jest bardziej produktywny w tworzeniu nazw narzędzi, maszyn, urządzeń itp. (por. np. stosunkowo nowy wyraz *разменник* 'automat rozmienniający pieniądze').

Obserwuje się następujące różnice:

1. Polskim rzeczownikom nazywającym osobowych wykonawców czynności odpowiadają w języku rosyjskim rzeczowniki z formantem *-чик/-щик*, por.: *бунтовник* – *бунтовщик*; *karczownik* – *корчёвщик* (por. *корчеватель* 'maszyna do karczowania'); *lakiernik* – *лакировщик*; *lotnik* – *лётчик*; *najemnik* (przest.) – *наёмщик* (także *наёмник*); *płatnik* – *плательщик*; *polerownik* – *полировщик*; *przewoźnik* – *перевозчик*; *rysownik* – *рисовальщик*; *zmiennik* – *сменищик* i in.

2. Polskim nazwom nieosobowych wykonawców czynności, zwłaszcza narzędzi, urządzeń itp. odpowiadają rzeczowniki z formantem *-тель* bardzo produktywnym w tej funkcji, por.: *dzielnik* (mat.) – *делитель*; *grzejnik* – *нагреватель*; *karczownik* – *корчеватель*; *mieszalnik* – *смеситель* *смешиватель*; *miernik* – *меритель*; *mnóżnik* (mat.) – *множитель*; *ogranicznik* – *ограничитель*; *podajnik* 'urządzenie doprowadzające materiały, półwyroby do maszyn, na miejsce załadunku' itp. – *подаватель* 'ts; zasilacz', *zagęstnik* – *загуститель* i in.

Niektóre rzeczowniki polskie i rosyjskie mają podobną strukturę słowotwórczą i znaczeniową, por. *koczownik* – *кочёвник*; *grzesznik* – *грешник*; *odstojnik* (tech.) – *отстойник*; *przewodnik* – *проводник*; *uczestnik* – *участник* i in.

Takie rzeczowniki jak pol. przestarzałe *najezdник* 'najeżdźca' i ros. *наездник* 'jeździec konny, dżokej', pol. *parnik* 'urządzenie do parowania ziemniaków lub innych pasz' i ros. *парник* 'inspekt' (od *выделять пар*, *тепло*) należą do międzyjęzykowych homonimów słowotwórczych.

2.2.6. Rzeczowniki z formantem *-arz*

Formant ten tworzy w języku polskim głównie nazwy wykonawców zawodów (*dojarz, farbiarz, lekarz, modelarz, murarz, ochroniarz, pisarz, pielęgniarz, rzeźbiarz, szklarz, tynkarz, żeglarz* i in.), w tym wiele należących do słownictwa technicznego (*cykliniarz, mielarz, oklejarz, torfiarz* i in.). O jego produktywności świadczy nowy wyraz *ochroniarz* nie notowany ani w SJPD, ani SJPS, występujący dopiero w słowniku A. Bogusławskiego i J. Wawrzyńczyka z 1993 r. Mniej jest nazw czynności nie związanych z wykonywaniem zawodu, np.: *bajarz, flirciarz, gawędziarz, kpiarz, łgarz* i in.

We współczesnym języku rosyjskim ekwiwalentny formant *-apъ* jest zupełnie nieproduktywny. Występuje w starych nazwach zawodów (np. *косарь, лекарь, пекарь, токарь*), które są ekwiwalentami polskich formacji na *-arz*.

Poza tym polskim rzeczownikom odpowiadają derywaty z różnymi formantami (*-чик/-щик, -ник, -ец, -ар, -ун, -тель, -ист*) tworzące odpowiednie nazwy wykonawców czynności najczęściej od podstaw różnie w polskim i rosyjskim brzmiących, por.: *farbiarz – красильщик; modelarz (techn.) – специалист проектирующей, выполняющей модели чего-л., нр. изделий керамических, литейных – модельщик; wróżbiarz – гадалщик* (formant *-щик*); *drukarz – печатник; figlarz – шутник; plotkarz – сплетник* (formant *-ник*); *handlarz – торговец; wioślarz – гребец* (formant *-ец*), *malarz (pokojowy) – маляр* (formant *-ар*); *łgarz – лгун* (formant *-ун*); *pisarz – писатель* (formant *-тель*); *modelarz ‘konstruktor modeli szybowców, samolotów, statków’ itp. – модельист* (formant *-ист*).

2.3. Nazwy obiektów czynności

Znaczenie obiektu powstaje w wielu nazwach czynności jako wtórne znaczenie mutacyjne, por.: *cerowanie* nazwa czynności i ‘rzeczy do cerowania’, *издание* nazwa czynności i ‘wydane dzieło’. Jest ono szczególnie charakterystyczne dla derywatów z formantem *-ka* (ros. *-ка*), formantami paradygmatycznymi (*-ø, -a*) i formantem *-acja*.

Wiele polsko-rosyjskich kontrastów obserwujemy w rzeczownikach odczasownikowych z formantem *-ka* (zob. 2.1):

1. Niektóre z polskich formacji tego typu nazywają obiekt czynności, natomiast ich rosyjskie odpowiedniki są derywatami transpozycyjnymi, por.: *dolewka* ‘dodatkowa porcja płynu’ – *доливка* nazwa czynności czas. *долить, доливать*, *naklejka* ‘karteczka z klejem na odwrocie, którą nakleja się na

coś' – *наклейка* (nazwa czynności czas. *наклеить, наклеивать*); *zaszewka* 'fałdka zrobiona w ubraniu i zaszyta' – *зашивка* (nazwa czynności czas. *зашить, зашивать*).

2. Niektóre polskie i rosyjskie derywaty mają zupełnie różne znaczenia obiektu, por.: *nadstawka* 'część segmentu' – *надставка* 'przyszukowany kawałek', *przewiązka* 'opaska' – *перевязка* 'opatrunek, temblak'; *sklejka* 'dykta' – *склейка* 'sklejone miejsce'; *suszka* (zwykle lm.) 'suszone owoce, rośliny' – *сушка* 'suchy obwarzanek'; *zszywka* 'zsyte czasopisma, akta' itp. – *шивка* 'szew'. Polskie rzeczowniki *suszka* i *zszywka* łączą ze znaczeniem obiektu czynności także znaczenie narzędzia (zob. 2.1).

Znaczenie obiektu mają także stosunkowo nieliczne derywaty z formantem *-eniec, -aniec* (motywowane jednocześnie imiesłowami, zob. Grzegorzczkova i in., 407), którym odpowiadają rosyjskie formacje na *-ник*, por.: *potazaniec* – *помазанник*; *posłaniec* – *посланник*; *wybraniec* – *избранник*; *wygnaniec* – *изгнанник*; *wyzwoleniec* (przest.) – *отпущенник* (*вольнотпущенник*); ale *wysiedleniec* – *выселенец*; *zesłaniec* – *ссылный*.

3. FORMACJE ODPRZYMIOTNIKOWE

3.1. Nazwy cech abstrakcyjnych

Formantem tworzącym prawie regularnie polskie i rosyjskie derywaty transpozycyjne jest formant *-ość* i jego rosyjski ekwiwalent *-ость/ -ность*. Liczne są także formacje tego typu z formantem *-stwo* (ros. *-ство*). W języku polskim rzeczowniki tego typu są ponadto derywowane za pomocą formantów paradygmatycznych (*-ość, -a*) i innych, mniej produktywnych (*-ota, -izna*) lub tworzących derywaty rzadkie i izolowane (*-ość, -ycz, -ada*) (Grzegorzczkova i in., 417), w rosyjskim *-ство* (*/-ество, -инство*) *-ота, -изна, -ие, -ина, -инка*, sufiksów paradygmatycznych i innych, mało produktywnych (Szwiedowa, 117–183, 224–227).

Mimo iż bardzo produktywne, formanty *-ość, -ость* nie derywują jednak nazw cech abstrakcyjnych od każdego przymiotnika, na przykład w języku polskim nie tworzy się ich w zasadzie od przymiotników relacyjnych zakończonych na *-i* typu *orli* i motywowanych imiesłowami (Grzegorzczkova i in., 416). Jak się może wydawać, ograniczenia te są nieco mniejsze w języku rosyjskim, w którym formacje tego typu tworzą się także od przymiotników relacyjnych, np. *инвалидность, облачность, ансамблевость* (← *ансамблевый* ← *ансамбль*). Stosunkowo nieliczne powstają także od przymiotników motywowanych imiesłowami, np.: *блестящность, любящность*,

бывищность (Szwiedowa, 178, 179), por. brak polskich derywatów typu *błyszczącość, *kochającość. Wiele rosyjskich derywatów paradygmatacznych z formantem *-ость* nie ma polskich odpowiedników na *-ość*, np: *бедность*, *выгодность*, *глупость*, *гуманность*, *дегенеративность*, *замкнутость*, *заражённость*, *замаённость*, *инвалидность*, *интеллигентность*, *(не)мощность*, *(не)посушность*, *облачность*, *обнажённость*, *(о)пухлость*, *организованность*, *отважность*, *подпухлость*, *прилизанность*, *припухлость*, *разбитость*, *раздражённость*, *разочарованность*, *смешанность*, *смилизованность*, *трансцендентность*, *тупость*, *успокоенность*, *холодность*, *цивилизованность*, *злегантность*. Stwierdzenie, czy i na ile formant *-ость* jest bardziej produktywny niż jego polski ekwiwalent, wymaga oddzielnych badań porównawczych.

Tworząc (od ekwiwalentnych przymiotników) rzeczowniki o zbieźnym znaczeniu strukturalnym język polski i rosyjski wybierają różne formanty, np.:

1. Polskie *-stwo* – ros. *-ость*, por.: *leniństwo* – *леность* (polski rzeczownik leniwość jest w SJPD notowany jako rzadki, w SJPS brak); *(nie)posłuszeństwo* – *(не)посушность*.

2. Polskie *-ota* – ros. *-ость*, por.: *głupota* – *глупость*; *tępota* – *тупость*.

3. W języku polskim jest tylko derywat (synchroniczny) z formantem paradygmatacznym, natomiast w rosyjskim – przymiotnik z formantem *-ость* (często obok derywatu z formantem paradygmatacznym), por.: *bieda* – *бедность*; *wygoda* – *выгодность* 'korzystność' (por. *выгода*); *odwaga* – *отважность* (por. *отвага*); *chłód* (daw. *chłodność*) – *холодность*.

4. Polskie *-ość* – ros. *-ство* (*-ество*), często obok innych formantów, por.: *bezwstydnosc* – *бесстыдство* (*бесстыдность*); *inwalidztwo* – *инвалидность*; *małoduszność* – *малодушество* (*малодушие*); *równość* – *равенство* (por. *ровность*); *ubogość* – *убожество* (*убогость*).

5. Polskie *-ość* – ros. *-ота*, por.: *bystrość* – *быстрота*; *ciemność* – *темнота*; *czarność* – *чернота*; *czystość* – *чистота*; *długość* – *долгота*; *durność* – *дурнота*; *gęstość* – *густота*; *(o)kragłość* – *круглота*; *mokrość* – *мокромата*; *ostrość* – *остромата*; *pełność* – *полнота*; *prawość* – *правота*; *suchość* – *сухомата* (*сухость*), *szczodrość* – *щедромата* (*щедрость*), *szerokość* – *широмата*; *tlustość* (przest.) – *толстомата*; *wysokość* – *высота*.

6. Rosyjskie nomina essendi utworzone od przymiotników motywowanych imiesłowami nie mają w języku polskim ekwiwalentów odprzymiotnikowych, toteż słowniki rosyjsko-polskie często nie uwzględniają tego typu wyrazów (zob. WSRP). Najbliższymi odpowiednikami są rzeczowniki odczasownikowe, por.: *затаённость* – *zatajenie*, *укрытие*; *организованность* – *zorganizowanie*; *прилизанность* – *przylizanie*; *смешанность* – *zmieszanie*, *успокоенность* – *uspokojenie*.

3.2. Nazwy nosicieli cech

4. FORMACJE ODRZECZOWNIKOWE

4.1. Nazwy żeńskie

Należą one do derywatów modyfikacyjnych i są tworzone w języku polskim za pomocą formantów *-ka*, *-i(y)ni*, *-ica*, *-a* i innych, mało produktywnych (*-owa*, *-ina*, *-anka*, *-ówka*). W języku rosyjskim najbardziej produktywnie są formanty *-ka*, *-uца*, *-ница*, *-уха*, oprócz tego *-ша*, *-ина*, *-есса*, *-уца* i inne (*-овка*, *-анка/-енка*, *-ичка* *-ачка*, *-на*, *-уха*).

4.1.1. Rzeczowniki z formantem *-ka*

W języku polskim formant *-ka* wykazuje największą produktywność, większą bodaj niż w języku rosyjskim, w którym oprócz derywatów na *-ka* (por. *sąsiadka* – *соседка*; *sportsmenka* – *спортсменка*; *Amerykanka* – *американка* itp.) odpowiadają mu derywaty z następującymi formantami:

1. **Formant *-uца*.** Derywuje on w języku rosyjskim nazwy żeńskie od męskich rzeczowników osobowych z formantem *-ник*. W polszczyźnie od rzeczowników na *-nik* nazwy żeńskie tworzy formant *-ka*, stąd obserwuje się ekwiwalencję typu naczelniczka (← *naczelnik*) – *начальница* (← *начальник*); przewodniczką (← *przewodnik*) – *проводница* (← *проводник*); rozbójniczką (← *rozbójnik*) – *разбойница* (← *разбойник*); rzemieślniczką (← *rzemieślnik*) – *ремесленница* (← *ремесленник*); stronniczką (← *stronnik*) – *сторонница* (← *сторонник*); uczestniczką (← *uczestnik*) – *участница* (← *участник*) i in.

Rosyjskie odpowiedniki z formantem *-uца* są także tworzone od podstaw na *-чик/-учик*, którym odpowiadają w większości polskie rzeczowniki męskie na *-acz*, *-ca*, *-nik* (rzadko *-iciel*) będące również bazą słowotwórczą nazw żeńskich na *-ka*, por.: *buntowniczką* (← *buntownik*) – *бунтовщица*; (← *бунтовщик*); *lotniczką* (← *lotnik*) – *лётчица* (← *лётчик*); *pakowaczką* (← *pakowacz*) – *упаковщица* (← *упаковщик*); *roznosicielką* (← *roznosiciel*) – *разносчица* (← *разносчик*); *zmienniczką* (← *zmiennik*) – *сменищица* (← *сменищик*) i in.

Formant *-ica* tworzy ponadto nazwy żeńskie od męskich z sufiksami *-атор*, *-ец*, por. *imperatorowa* ‘caryca’ (← *imperator* ‘car’) – *императрица* (← *император*); *karmicielką* – *кормилица* (← *кормилец*); *śpiewaczką* – *певица* (← *певец*). Porównaj także rosyjskie nazwy żeńskie na *-uца*

motywowane męskimi rzeczownikami niepo pochodnymi: *felczarka* (← *felczer*) – *фельдшерца* (← *фельдшер*).

2. **Formant -ница.** Derywuje on nazwy żeńskie od męskich rzeczowników osobowych na *-тель*, por.: *duśicielka* (← *duśiciel*) – *душительница* (← *душитель*); *kusicielka* (← *kusiciel*) – *искусительница* (← *искуситель*); *męczycielka* (← *męczyciel*) – *мучительница* (← *мучитель*), *mścicielka* (← *mściciel*) – *мстительница* (← *мститель*); *nauczycielka* (← *nauczyciel*) – *учитель* (← *учительница*); *oswobodzicielka* (← *oswobodziciel*) – *освободительница* (← *освободитель*); *odnowicielka* (← *odnowiciel*) – *обновительница* (← *обновитель*); *wybawicielka* (← *wybawiciel*) – *избавительница* (← *избавитель*). Porównaj także *pisarka* – (← *pisarz*) – *писательница* (← *писатель*).

3. **Formant -иха.** Odpowiada on pojedynczym polskim nazwom żeńskim na *-ka*, por.: *stróżka* (← *stróż*) – *сторожиха* (← *сторож*); *tkaczka* (← *tkacz*) – *ткачиха* (← *ткач*).

4. **Formant -ша.** Nazwy żeńskie z tym formantem są w języku rosyjskim motywowane podstawami zakończonymi na *-р* (*скульпторша* ← *скульптор*), *-н* (*политиканша* ← *политикан*), *-нт* (*музыкантша* ← *музыкант*) i należą do języka potocznego (Szwiedowa, 202). Jest on produktywny, tworząc nowe wyrazy, w tym okazjonalne, np. por.: *bibliotekarka* – *библиотекариша*; *doktorka* – *докторша*; *instruktorka* – *инструкторша*; *kasjerka* – *кассирша*; *konduktorka* – *кондукторша*; *korektorka* – *корректорша*; *muzykantka* – *музыкантша*; *organizatorka* – *организаторша*; *reporterka* – *репортёрша*; *sekretarka* – *секретарша*.

5. **Formant -еца.** Jest on zaliczany do produktywnych, tworzy bowiem nowe wyrazy, często żartobliwe (Szwiedowa, 203), jednak nazw żeńskich tego typu jest niewiele. Ich podstawą są rzeczowniki niepo pochodne. Porównaj *adwokatka* (żart.) – *адвокатеца*; *czempionka* (przest.) – *чемпионеца*; *patronka* – *патронеца*; *poetka* – *поэтеца*.

6. **Formant -уца.** Tworzy on nazwy żeńskie od podstaw na *-op* (-) oraz *-top* (-) i wykazuje niewielką produktywność, por.: *aktorka* – *актпуца*; *dyrektorka* – *директпуца*; *inspektorka* – *инспектпуца*.

4.1.2. Rzeczowniki z formantem -i(y)ni

Formant ten tworzy nazwy żeńskie przede wszystkim od rzeczowników męskich z formantem *-ca* nazywających wykonawców czynności, także od rzeczowników niemotywowanych zakończonych na spółgłoskę tylnojęzykową oraz *c*, *cz* (*bogini*, *winowajczyni*) i rzeczownika *mistrz* wraz ze złożeniami (zob: Grzegorzczkowska i in., 424). Odpowiadają im nieliczne nazwy żeńskie

z formantem *-u(ы)ня*, por.: *bogini* – *богиня*; *grafini* – *графиня*; *monarchini* – *монархиня* oraz z formantem *-ица*, por.: *zastępczyni* – *заступница* ‘obrończyni’; *przestępczyni* – *преступница*; *odstępczyni* – *отступница*; *prorokini* – *пророчица*.

4.1.3. Rzeczowniki z formantem *-ica*

Formant ten jest produktywny w tworzeniu nazw samic i w tej funkcji odpowiadają mu rosyjskie formacje z paralelnym formantem *-ица*, por. *bawolica* – *буйволица*; *gołębica* (przest.) – *голубица*; *lwica* – *львица*; *niedźwiedzica* – *медведица*; *oślica* – *ослица*; *orlica* – *орлица*; *tygrysica* – *тигрица*; *wilczyca* – *волчица*; *wielbłądzica* – *верблюдица* i in. Ponadto derywaty te mają rosyjskie odpowiedniki z formantem *-уха*, które występują obocznie obok formacji na *-ица* (*волчиха*, *медведиха*), bądź też są jedynymi nazwami samic, por: potencjalnie *krokodylica* (nie notowane w SJPD, SJPS) – *крокодилиха*, *łosica* – *лостха*; *ślonica* – *слониха*; *kangurzyca* – (okazjonalnie) *кенгуриха* (Szwiedowa, 202); *komarzyca* (pot.) – *комариха*; *szympansica* – (okazjonalnie) *шимпанзица* (Szwiedowa, 202); *wróblica* – *воробыха*; *zajęczyca* – *зайчиха*. W rosyjskim jest tego typu wyrazów więcej, w polskim występują często nazwy o innym brzmieniu i nie są faktem słowotwórczym, np. *klępa* (/łosica i losza) – ros. *лосиха*, *łania* ‘samica jelenia’ – *олениха*, albo brak jest nazwy żeńskiej, por. *delfiniha* – 0; *rysiha* – 0. Ponadto formant *-ica* występuje w wyrazach starych, które mają podobny ekwiwalent rosyjski, por.: *diablica* – *диаволица*; *grzesznica* – *грешница*.

4.1.4. Rzeczowniki z formantem *-owa*

Są to wychodzące z użycia nazwy żon derywowane od nazw mężczyzn zajmujących określone stanowisko, por. *ministrowa*, *generalowa*. W języku rosyjskim odpowiadają im przestarzałe nazwy żeńskie z formantem *-ица*, por.: *kapitanowa* – *капитаница*; *generalowa* – *генеральица*; *ministrowa* – *министерица*; *oficerowa* – *офицерица*; *profesorowa* – *профессорица*, oraz *-уха*: *kurcowa* – *купчиха*; *pulkownikowa* – *полковначиха*.

4.2. Formacje deminutywne

Porównamy polskie derywaty z formantami *-ek*, *-ik* z ich rosyjskimi ekwiwalentami. Są to podstawowe formanty tworzące ten typ derywatów

modyfikacyjnych. Reguły określające ich dystrybucję nie są ścisłe (zob. Kreja, 1969). Wybór jednego z tych formantów zależy od wygłosu podstawy słowotwórczej.

1. W języku polskim i rosyjskim od podstaw zakończonych na spółgłoskę tylnojęzykową deminutiva tworzy formant *-ek* i jego rosyjski odpowiednik *-ок* (fonetyczny wariant *-ek*), por.: *byczek* – *бычок*; *człowieczek* – *человечек*; *czosneczek* – *чесночок*; *grzeszek* – *грешок*; *języczek* – *язычок*; *kolpaczek* – *колпачок*; *orzeszek* – *орешек*; *rożek* – *рожок*; *śmieszek* – *смешок*; *śnieżek* – *снежок*; *wilczek* – *волчок*; *żuczek* – *жучок* i in.

2. Od rzeczowników zakończonych na *-r* w języku polskim deminutiva derywuje także formant *-ek* (wyjątkowo: *teatrzyk*, *wiaterek/wietrzyk*), natomiast w rosyjskim i *-ок* i *-ик* (*ветерок*, *жирок*, *номерок*, *бобрик*, *жанрик*, *оркестрик* i in.), stąd obserwujemy różnice w takich derywatach, jak: potencjalnie *aktorek* – *актёрник*; *chórek* – *хорик*; *cylinderek* – *цилиндрик*; *komarek* – *комарик*; *oficerek* – *офицерик*; *skwerek* – *скверик*; *sucharek* – *сухарик*; *toporek* – *топорик* i in. Po połączeniach samogłoski ze spółgłoską występuje w rosyjskich derywatach formant *-чик*, por.: *abazurek* – *абажурчик*; *bulwarek* – *бульварчик*; *likierek* – *ликёрчик*; *motorek* – *моторчик*; *mundurek* – *мундирчик*; *pomidorek* – *помидорчик*; *samowarek* – *самоварчик*; *traktorek* – *тракторчик*; *trotuarek* – *тротуарчик* i in.

3. Od podstaw kończących się na spółgłoski wargowe w polskim i rosyjskim derywują zdrobnienia oba formanty, por. po po spółgłosce *-b*: pol. *dąbek*, *gółbek*, *chlebek*, *dziobek*, *schabik*, *jedwabik*, *kielbik*, *klombik*, *trybik*, także oboczne, np. *garbek/garbik* – ros. *грибок*, *дубок*, *зробик* (/gw. miejsk.) *зробок*, *зубик* / *зубок*, *ястребок* i in.; por. po spółgłosce *-p*: pol. *dowcipek*, *snopek*, *strzępek*, *typek*, *karpik*, *urlopik* ros. *пупок*, *окопик*, *серпик/серпнок*, *снопик/снопок*, i in.; por. po po spółgłosce *-m*: pol. *domek*, *dymek*, *rozumek*, *szutek*, *tlumek*, *albumik*, *filmik*, *problemik*, *sejmik*, *szlemik*, *tomik* ros. *дымок*, *шумок*, *домик*, *томик*, *храмик*, *штормик* i in.; por. po spółgłosce *-f*: pol. *szarfyk*, *szkafyk* i in.; ros. *хлевok*, *клювик*, *ровик* i in. W tego typu derywatach nie ma między obu językami wielu różnic, por.: *domik* – *domek*; *rowik* – *rowek*, *serpik* (/serpik) – *sierpik*; *снопик* (/снопок) – *snopek*; *зубик* (/зубок) – *ząbek*. W rosyjskim po połączeniach samogłoski ze spółgłoską wargową występuje formant *-чик*, por.: *albumik* – *альбомчик*; *kostiumik* – *костюмчик*; *okopik* – *окончик* (/оконик); *rękawek* – *рукавчик*; *szewek* – *шувчик*; *ząbek* ← *zqb* ‘ostra część jakiegoś przyrządu, narzędzia itp., np. piły’ – *зубчик* ‘ts’.

4. Od rzeczowników zakończonych na spółgłoski zębowe *t*, *d*, *s*, *z*, tworzą deminutiva oba formanty. Po *-t*, *-d*, *-s* bardziej produktywny jest formant *-ik*, natomiast po *-z* są one produktywne w podobnym stopniu. Porównaj po spółgłosce *-t*: *kwitek*, *kotek*, *plotek*, *berecik*, *facecik*, *gorsecik*,

okręcik; po spółgłosce -d: brudek, miodek, ogródek, dochodzik, epizodzik, szyldek; po spółgłosce -s: brudasek, grubasek, kąsek, adresik, interesik, notesik; po spółgłosce -z: gryzek, guzek, obrazek, Francuzik, wąwóz, powozik; Notuje się formy oboczne: chłodek/chłodzik, mrozek/mrozik, narodek/ (rzad.) narodzik, obrazek/obrazik, wrzodek/wrzodzik i in. W języku rosyjskim po spółgłoskach -m, -d, -ц, -з częściej występuje sufiks -ик, np.: колосик/колосок, котик (lud.-poet. коток), мостик/мосток, пакетик, пулеметик, самолёт, гвоздик (gw. miejsk., reg. гвоздок), эпизодик, волосик/волосок, носик/носок, пёсик, романсик, арбузик, морозик, паровозик, ale: лесок, рядок, садок, холодок i in. Porównaj różnice: адресок – adresik; хохоток – chichocik; голосок – głosik; колосик – kłosek; котик – kotek; мостик – mostek; пёсик – piesek; носик – nosek; разок – razik; шепоток – szepcik; топоток – typocik; волосик – włosik i in.

5. Po tematach na -n występuje w języku polskim przewaga formacji z formantem -ik, np.: ogonek, rubinek, tulipane, dywanik, ekranik, tapczanik i in. W języku rosyjskim w niezbyt wielu derywatach tego typu występuje formant -ок (коршун, табунок, чугунок) i sporadycznie -ик (слоник). Po połączeniach samogłoski i spółgłoski -n deminutiva derywuje formant -чик i w tych formacjach obserwuje się najwięcej różnic, por.: balkonik – балкончик; бидоник – бидончик; блинec – блинчик; фасоник – фасончик; фелетоник – фельетончик; флаконик – флакончик; furgonik – фургончик; газоник – газончик; купоник – купончик; курханик – курханчик; миллионик – миллиончик; роатроник – ромпончик; рубинек – рубинчик; рулоник – рулончик; салоник – салончик; самогоник – самогончик; szablonik – шаблончик; talonik – талончик; wagonik – вагончик; wazonik/wazonek – вазончик; жетоник – жетончик i in.

6. Po tematach zakończonych na -ń w języku polskim częściej występuje formant -ek, w rosyjskim -ок (ort. -ёк), np.: dzionek – денёк; ogienek – огонёк; pieniek – пенёк; ale: konik – конёк i in.

7. Po spółgłosce -l i -ł w języku polskim i rosyjskim występują oba formanty (котелок, козлик, ослик, журавлик, соколик), por. różnice: koziolek – козлик; osiolek – ослик. W rosyjskim po połączeniach samogłoska + -л, -ль występuje formant -чик (бокальчик, вокзальчик, портфельчик), por. materialik – материалчик; protokolik – протокольчик; sygnalik – сигнальчик; skandalik – сканальчик; tunelik – тунельчик; żurnalik – журнальчик i in.

8. Po spółgłosce -j w języku polskim występują oba formanty, np. kijek, pigmejek, ryjek, stryjek, wujek, kraik, napoik, nastroik, pokoik, w rosyjskim -чик, воробейчик, попугайчик, поцелуйчик, сарайчик, соловейчик. Porównaj: tramwaj – трамвайчик.

9. Od rzeczowników zakończonych na -cz, -ż, -sz, -c, -dz zdrobnienia tworzy w języku polskim formant -ik (wyjątki: tysiączek, wieprzek, zajęczek),

np.: *biczek, kolaczek, klucz, kopczyk, mieczyk, samczyk, walczyk* i in. W niektórych podstawach zakończonych na *-sz* występuje alternacja *sz/ś*: *grosik* ← *grosz* ← *kapelusik* ← *kapelusz*, ale: *wierszyk* ← *wiersz*, *koszyk* ← *kosz*.

W języku rosyjskim po *-ч, -ж, -ш, -щ* także występuje formant *-ик*, np.: *ёжик, карандаш, ключик, кончик, мячик, ножик, огурчик, птенчик, шалашик*, i in. Jedyna różnica to brak alternacji *sz/ś*, por. *grosik* – *грошик*. Porównaj także pojedyncze różnice: *ogóreczek* – *огурчик*; *zajaczek* – *зайчик*.

Polskie deminutiva mają także rosyjskie ekwiwalenty z formantem *-еч* (r. ż. *-ча, -ица*, r. n. *-чо/-че, -ецо*): *apetycik* – *аппетитеч* (*аппетитчик*); *chlebek* – *хлебеч*; *cząstka* – *частьча*; *kaszka* – *кашича*; *kopytko* – *копытце*; *maselko* – *маслице*; *mięsko* – *мясо*; *mrozik* – *морозец*; *okienko* – *оконце*; *paletko* – *пальтецо*; *słówko* – *слово*; *wiaderko* – *ведёрце*; *winko* – *винцо* i in. W deminutivach może się pojawić znaczenie ekspresywne (zob. Kreja, 1969).

4.3. Formacje augmentatywne

W języku polskim jest kilka formantów tworzących augmentativa: *-isko/-sko, -idło, -al, -uch*. Wyrazy te mają najczęściej także znaczenie ekspresywne, (inne formanty tworzące nazwy ekspresywne nie mają znaczenia augmentatywności, zob. Grzegorzczkova i in., 427).

W języku rosyjskim wykładnikami augmentatywności są dwa sufiksy: *-ина* oraz *-ица/-ице*, por.: *arbuzisko* – *арбузице*; *babsko* – (gw. miejsk.) *бабуица*; *brodzisko* – *бродуица*; *domisko* – *домице*; *głosisko* – *голосице*; *łapsko* – *лапица*; *mrozisko* – *морозице*; *nosisko*, *nochal* – *носице*; *nożysko* – *ножица*; *tomisko* – *томице*; *wilczyisko* – *волчице*; *wińsko* – *винице*; *zębisko* – *зубице*.

W języku polskim notuje się także derywaty z formantem *-iszcz* w tej samej funkcji (por. SJD *domiszcz*, *tomiszcz*), jednak są one bardzo rzadkie i wychodzą z użycia. W języku polskim wyrazy z formantem *-isko* mają rodzaj nijaki, w języku rosyjskim formacje na *-ица* są rodzaju żeńskiego, natomiast z *-ице* zachowują rodzaj podstawy, na przykład *домице* rodzaj męski.

Niektórym polskim augmentativom odpowiadają także rosyjskie formacje z wykładnikiem *-ина*, por.: *chlebisko* – *хлебина*; *zimnisko* (pot.) – *холодина* (BAS); *domisko* – *домина*; *jamisko* – *ямина*; *łapsko* – *лапина*; *psisko* – *псица*; *rybisko* – *рыбина*. Z uwagi na to, że wyrazy z sufiksem *-ина* przekazują politowanie i współczucie nadawcy, pary typu *łapina* – *лапина*; *psina* – *псица* można uznać za międzyjęzykowe homonimy.

4.4. Nazwy subiektów czynności

Należą one do derywatów mutacyjnych. Nazywają osoby ze względu na następujące relacje do podstawy słowotwórczej (zob. Grzegorzczkova i in., 378):

- 1) obiekt wykonywanej czynności, np. *śmieciarz* to 'ten, kto wywozi śmieci';
- 2) jej rezultat, np. *portrecista* to 'ten, który robi portrety';
- 3) narzędzie czynności np. *tyczkarz* to 'ten, który skacze o tyczce';
- 4) materiał, z którego coś jest wytworzone, np. *kamieniarz* to 'ten, który robi pomniki z kamienia';
- 5) miejsce, w którym ktoś wykonuje czynność, np. *bibliotekarz*, 'ten, który pracuje w bibliotece';
- 6) teren, na którym ktoś mieszka, np. *góral* 'człowiek mieszkający w górach';
- 7) ulubiony przedmiot np. *herbaciarz* 'miłośnik herbaty';
- 8) ideę którą wyznaje, np. *socjalista*;
- 9) jakąś właściwość, np. *brodac* 'mający długą brodę';
- 10) posiadany przedmiot, np. *działkowicz* 'posiadacz działki' i in.

4.4.1. Nazwy subiektów czynności ze względu na obiekt wykonywanej czynności

W języku polskim najbardziej produktywnym formantem tworzącym tego typu derywaty jest *-arz*, w języku rosyjskim *-чик*, *-щик*, *-овщик*, por. pol. *nowinkarz*, *piosenkarz*, *plotkarz*, *posadzkarz*, *pszczelarz*, *mleczarz*, *węglarz*, *zielarz* – ros. *газовщик*, *зеленик*, *табушник*, *муногравщик*, *шифровщик* (także motywacja czasownikowa ← *шифровать*) i in.

W języku polskim dosyć produktywny jest także formant *-owiec*, np. *bankowiec*, *filmowiec*, *handlowiec*, *łącznościowiec*, *obliczeniowiec*, *odzieżowiec*, *rozliczeniowiec*, *zaopatrzeniowiec*. Ponadto występują formanty mało produktywne w tej funkcji: *-ista* (*montażysta*, *szantażysta*), *-nik* (*celnik*, *leśnik*), *-owy* (*bufetowy*, *księgowy*).

W języku rosyjskim do produktywnych sufiksów należy również *-ник* (*сплетник*, *транспортник*), do mniej produktywnych *-ец/-инец* (*снабженец*), *-арь* (*вратарь*), *-ар* (*овчар*, *свинар*), *-ист* (*журналист*) i in.

1. Polskim derywatom z formantem *-arz* odpowiadają w większości przypadków rosyjskie wyrazy z formantem *-чик/-щик/-овщик* por.: *asfalcjarz* – *асфальтищик*; *betoniarz* – *бетонщик*; *cemencjarz* – *цементщик*; *gazecjarz* – *газетчик*; *kafelkarz* – *кафельщик*; *tramwajarz* – *трамвайщик*; *walucjarz*

– валютчик, sporadycznie także derywaty z innymi formantami, por.: ochroniarz – охранник; owczarz – овчар; świniarz – свинар.

2. Nazwom subiektów z formantem *-owiec* odpowiadają derywaty z różnymi formantami, najczęściej *-ник*, por.: drogowiec – дорожник; montażowiec – монтажник; przemysłowiec – промышленник, wodociągowiec – водопроводчик i in.

3. Formantowi *-ista* regularnie odpowiada formant *-ист*, por.: anglista – англист; hokeista – хоккеист; kontrabancista – контрабандист; masażysta – массажист; montażysta (w filmie) – монтажист; szachista – шахматист; szantażysta – шантажист. Derywaty na *-owy* mają różne ekwiwalenty, najczęściej z formantem *-чик/-щик*, por.: akumulatorowy – аккумуляторщик; bufetowy – буфетчик; żeliwiakowy – вагранщик.

4. Derywaty z formantem zerowym (r. m.) lub *-a* (r. ż.) tworzą się regularnie od nazw dziedzin (są to derywaty synchroniczne): embriolog ← embriologia, etymolog ← etymologia. W zakresie derywatów z formantem *-ø* obserwujemy pełną ekwiwalencję, por.: biolog – биолог; etymolog – этимолог; filolog – филолог; filozof – философ; laryngolog – ларинголог; matematyk – математик i in. Rzeczownikom z formantem paradygmaticznym *-a* odpowiadają derywaty z formantem *-ø*, por.: logopeda – логопед; ortopeda – ортопед; pediatra – педиатр; psychiatra – психиатр; terapeuta – терапевт.

5. Pełną ekwiwalencję obserwujemy w derywacji za pomocą obcego formantu *-ik*, por.: chemik – химик; neurastenik – неврастеник; prozaik – прозаик; schizofrenik – шизофреник i in.

4.4.2 Nazwy subiektów ze względu na rezultat czynności

Nazwy tego typu tworzy w języku polskim przede wszystkim formant *-ista* (felietonista, nowelista), rzadziej *-arz* (ciastkarz, cholewkarz, koszykarz, perukarz, wędliniarz) oraz *-nik* (kapelusznik).

Derywatom z formantem *-ista* odpowiadają, tak jak w poprzedniej grupie, rosyjskie rzeczowniki z formantem *-ист*, por.: eseista – эссеист; felietonista – фельетонист; karykaturzysta – карикатурист; nowelista – новеллист i in.

W języku rosyjskim formacje tego typu są tworzone za pomocą formantu *-чик/-щик*, rzadziej *-ник*, np. гитарщик 'rzemieślnik wyrabiający gitary', монетчик 'robotnik zajmujący się biciem monet', мороженик 'sprzedawca lodów', обувщик 'robotnik pracujący przy wyrobie obuwia', самогонщик 'ten, kto zajmuje się pędzeniem i sprzedażą samogonu', колбасник 'ten, kto

zajmuje się produkcją kielbas i innych wędlin', *ложечник* 'rzemieślnik wyrabiający łyżki', *рамочник* 'ten, kto wyrabia ramy', (gw. miejsk.) *санник* 'ten, kto robi sanie', *тележник* 'ten, kto robi wozy, furmanki (← ros. *телега*)', *трубник* 'robotnik pracujący przy produkcji rur (← *труба*)', *фокусник* 'sztukmistrz (← *фокус*)' 'sztuczka', *шляпник* 'kapelusznic (← *шляпа*)' i in.

Do regularnych ekwiwalentów należą derywaty z formantem *-ista* – ros. *-ист*, por.: *cymbalista* – *цимбалист*; *flecista* – *флейтист*; *gitarzysta* – *гитарист*; *pianista* – *пианист*; *sztangista* – *штангист* i in.

4.4.3. Nazwy subiektów tworzone od podstaw oznaczających narzędzia, którymi wykonawca czynności się posługuje

Najbardziej produktywnym formantem jest *-arz*: (przest.) *bębniarz*, *dorożkarz*, *dudziarz*, *harfiarz*, *kataryniarz*, *kobziarz*, *łyżwiarz*, *narciarz*, *puszkarz*, *ryksiarz*, *różdżkarz*, *saneczkarz*, *spadochroniarz*, *taksówkarz*, *tyczkarz*, *wędkarz*, *wrotkarz*, *wózkarz* i in. Rosyjskie derywaty tego typu tworzą formanty *-чик/-щик/-овщик* np.: *волковищик* 'pracujący przy maszynie do wyrobu ściółki (← *волк*)', *крановщик* 'robotnik obsługujący dźwig (← *кран*)', *ракетчик* 'ten, kto wysyła sygnały przy pomocy rakiet', *факельщик* 'ten, kto podpala za pomocą pochodni (← *факел*)', *шарманщик* 'kataryniarz (← *шарманка*)', i in., a także *-ник*, *-ач*, *-арь*, *-ист*, np.: *лодочник* 'ten, kto przewozi ludzi łódką', *скрипач*, *трубач*, *кобзарь*, przest. *нушкарь* 'ten, kto robi armaty (← *нушка*)', por. *harfiarz* – *арфист*; *kataryniarz* – *шарманщик*; *łódkarz* (rzad.) – *лодочник*; *narciarz* – *лыжник*; *skrzypek* – *скрипач*.

4.4.4. Nazwy subiektów tworzone od rzeczowników nazywających materiał, z którego powstał dany produkt i miejsc wykonywania czynności

Oto przykłady nazw utworzonych od materiałów: *blacharz*, *włókniarz*, *złotnik*, *золотчик*, *мраморщик*, *текстильщик*, oraz od nazw miejsc, w których wykonywana jest dana czynność, np.: *bibliotekarz*, *kramarz*, *pocztarz*, *straganiarz*, *szatniarz*, *windziarz*, *аптекарь*, *библиотекарь*, *гардеробщик*, *лифтер*, *циркач* i in.

4.5. Nazwy mieszkańców

4.5.1 Nazwy mieszkańców krajów i kontynentów

Nazwy te są w języku polskim derywowane od nazw krajów za pomocą formantu *-czyk* (*/-ijczyk /-ejczyk /-ańczyk*) tworzącego wciąż nowe nazwy narodowości formantu, *-ø*, który występuje w pewnej liczbie derywatów, ale nie tworzy nowych nazw oraz nieproduktywnych formantów *-ak*, *-ik*, *-ec*, *-in*, *-anin*.

1. Polskie derywaty z formantem *-czyk* (*/-ijczyk /-ejczyk /-ańczyk*) mają w języku rosyjskim regularne odpowiedniki z formantem *-ец*, por.: *Australijczyk* – *австралиец*; *Albańczyk* – *албанец*; *aryjczyk* – *ариец*; *Bengalczyk* – *бенгалец*; *Bizantyjczyk* – *византиец*; *Dagestańczyk* – *дагестанец*; *Europejczyk* – *европеец*; *Estończyk* – *эстонец*; *Flamandczyk* – *фламандец*; *Indonezyjczyk* – *индонезиец*; *Irańczyk* – *иранец*; *Irlandczyk* – *ирландец*; *Koreańczyk* – *кореец*; *Kubańczyk* – *кубинец*; *Macedończyk* – *македонец*; *Nowozelandczyk* – *новозеландец*; *Normandczyk* – *нормандец*; *Portugalczyk* – *португалец*; *Syryjczyk* – *сириец*; *Somalijczyk* – *сомалиец*; *Sudańczyk* – *суданец* i in.

2. Derywatom z formantem *-ø* odpowiadają w większości ekwiwalentne derywaty paradygmatyczne, por.: *Czech* – *чех*; *Fin* – *финн*; *Maur* – *мавр*; *Rumun* – *румын*; *Serb* – *серб*; *Skandynaw* – *скандинав*; *Szwed* – *швед* i in. Niektóre tego typu formacje mają odpowiedniki z formantem *-ец*, por.: *Belg* – *бельгиец*; *Czeczen* – *чеченец* (forma Czeczeniec jest zapożyczeniem z rosyjskiego); *Norweg* – *норвежец*; *Szkot* – *шотландец*. Rzeczownik *Bułgar* ma odpowiednik z formantem *-ин* – *болгарин*.

3. Niektórym derywatom na *-anin* odpowiadają rzeczowniki utworzone także za pomocą formantu *-анин*, por.: *Egipcjanin* – *египтянин*; *Moldawianin* – *молдаванин*; *Rosjanin* – *россиянин*; *Rzymianin* – *румянин*, innym – z formantem *-ец*, por.: *Amerikanin* – *американец*; *Afrykanin* (*/Afrykańczyk*) – *африканец*; *Indianin* – *индеец*.

4. Rzeczownikowi Anglik z formantem *-ik* odpowiada *англичанин* z formantem *-ичанин*. Poza tym w obu językach występują nieproduktywne formacje z przyrostkiem *-ak*, por.: *Polak* – *поляк*; *Prusak* – *пруссак* (nazwie Austriak odpowiada przestarzały rzeczownik *овстрияк* obok *австриец*); *-in*, por.: *Litwin* – *литвин* (częściej *литовец*), *Gruzin* – *грузин*; *-ec* por.: *Ukrainiec* – *украинец*.

4.5.2. Nazwy mieszkańców miast, miejscowości, regionów, prowincji itp.

Nazwy te są derywowane w języku polskim najczęściej za pomocą formantu *-anin/-janin*, równoległe nacechowane formacje tworzą się w języku potocznym za pomocą formantu *-ak*, np. *warszawianin* (/warszawiak), *gdańszczanin*, *lwowianin* (/lwowiak), *krakowianin* (/krakowiak), *szczecinianin*, *prażanin*, *bratysławianin*, *rzymianin* i in.

Wiele nazw mieszkańców miast, zwłaszcza obcych, tworzy formant *-czyk* (/i-iczek /-ejczyk /-ańczyk) np.: *amsterdamski*, *ateński*, *berliński*, *brukselski*, *florencki*, *genueński*, *londyński*, *nowojorski* i in.

W języku rosyjskim nazwy tego typu derywują następujące formanty: nieproduktywne *-ak*: *пермяк* (← *Перм*), *туляк* (← *Тула*), *тоболяк* (← *Тобольск*), *краковьяк* (← *Краков*); *-ич*: *вязьмич* (← *Вязьма*), *костромич* (← *Кострома*), *москвич* (← *Москва*), *пскович* (← *Псков*), *томич* (← *Томск*); *-анин* (rozszerzony *-чанин*, *-ианин*, *-итянин*, *-ичанин*, *-овчанин*): *волжанин* (← *Волга*), *воркутянин* (← *Воркута*), *киевлянин* (← *Киев*), *тамбовчанин* (← *Тамбов*) i in.

1. Polskim derywatem z formantem *-anin* odpowiadają w większości wypadków formacje na *-анин*: *lwowianin* – *львовянин*; *paryżanin* – *парижанин*; *warszawianin* – *варшавянин* i in.

Różnice obserwujemy w ucięciu podstaw w języku rosyjskim oraz w alternacjach spółgłoskowych, por.: *galicjanin* – *галичанин*; *kijowianin* – *киевлянин*; *mińszczanin* – *минчанин*; *potorzanin* – *поморьянин*; *smoleńszczanin* – *смолянин* (/смоляк); *tomiszczanin* – *томчанин*; *witebszczanin* – *витеблянин* i in.

2. Niektórym polskim formacjom z formantem *-anin* odpowiadają derywaty z formantem *-ич*, por.: *moskwianin* (niepopr. *moskwiczanie*) – *москвич*, *pskowiec* – *пскович* i in.

3. Nielicznym nazwom z formantem *-ak* odpowiadają rzadkie rosyjskie na *-ак*: por.: *sybirak* – *сибиряк*, *krakowiak* – *краковьяк*. Nieznane są w rosyjskim nacechowane derywaty z formantem *-ak* typu warszawiak.

4.6. Nazwy amatorów

Nazwy amatorów czegoś, co nazywa podstawa słowotwórcza derywowane są w języku polskim za pomocą formantu *-arz*, któremu odpowiada rosyjski *-ник*, por.: *babiarz* – *бабник*; *grzybiarz* – *грибник*; *jagodziarz* – *ягодник*, *atnik* (ort. *-ятник*); *gołębiarz* – *голубятник*; *-чик* *anegdociarz* – *анекдотчик*.

Porównaj także w języku polskim *herbaciarz, kawiarz, koniarz, rybiarz*, rosyjskie *беседочник, карпятник* (o zapalonych wędkarzach), *лошадятник*.

5. ZAKOŃCZENIE

Jak pokazuje zaprezentowane tu zestawienie polskich i rosyjskich formacji rzeczownikowych obok podobieństw (por. np. nazwy czynności na *-anie, -enie, -cie*, nazwy czynności z formantem *-ator*, nazwy cech z formantem *-ość* i in.) istnieją istotne rozbieżności, np. w tworzeniu odczasownikowych nazw czynności, nazw augmentatywnych, odrzeczownikowych nazw subiektów i in.

Nauczyciele języka polskiego znający słabo język rosyjski stają często wobec trudnych problemów i uporczywych błędów, których przyczyna nie zawsze jest dla nich jasna. Sprawa wydaje się być o tyle istotna, że w ciągu ostatnich dziesięciu lat dużo młodzieży przyjeżdża z Rosji, Ukrainy, Białorusi, Litwy, Kazachstanu uczyć się języka polskiego, np. w roku akademickim 1999/2000 uczyło się w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego 124 słuchaczy z tych krajów. Wydaje się, że tego typu opracowanie mogłoby stanowić dla nich istotną pomoc.

Tego typu prace porównawcze mają także znaczenie dla leksykografii.

BIBLIOGRAFIA

- Grzegorzczkowska i in. 1999, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa.
- Kreja B., 1969, *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim*, Gdańsk.
- Kreja B., 1974, *Słowotwórcza rola fleksji we współczesnym języku polskim*, „*Studia Śląskie*”. Seria Nowa, 26, 193–205.
- Kurzowa Z., 1974, *Derywacja fleksyjna w języku polskim oraz próba wyjaśnienia jej genezy*, „*Zeszyty Naukowe UJ*”, *Prace Językoznawcze*, 52, Kraków, 93–103.
- Laskowski R., Wróbel H., *Użycie paradygmatu w funkcji formantu słowotwórczego we współczesnej polszczyźnie*, „*Język Polski*”, 44, 214–220.
- Puzynina J., 1969, *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*, Warszawa.
- Puzynina J., 1970, *Procesy nadawania i rozumienia komunikatów językowych a słowotwórstwo*, „*Prace Filologiczne*”, 20, s. 59–64.
- [Szwiedowa, red.] *Русская грамматика*, 1982, т. 1, Москва.
- Waszakowa K., 1993, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- [BW] Bogusławski A., Wawrzyńczyk J., *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*, Warszawa 1993.

- [IT] *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego*, Warszawa 1973.
- [OSRJ] *Обратный словарь русского языка*, Москва 1974.
- [SJPD] *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1–10, Warszawa 1958–1968.
- [SJPS] *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, Warszawa 1978–1981.
- [WSPR], *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Warszawa–Moskwa 1967.
- [WSRP], Mirowicz A. i in., *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1–2, Warszawa–Moskwa 1970.
- [BAS] *Словарь современного русского литературного языка*, Москва–Ленинград 1948–1965.
- [MAS] *Словарь русского языка*, т. 1–4, Москва 1957–1961.